

KIERUNKI I FORMY DZIAŁANIA KOMITETU ZAGOSPODAROWANIA
ZIEM GÓRSKICH PAN

Kazimierz Zabierowski

Akademia Rolnicza w Krakowie

Wprowadzenie

Powołanie w 1975 r. przez Prezydium Polskiej Akademii Nauk Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich - instytucji naukowej o ściśle sprecyzowanych zadaniach - było wynikiem określonej konieczności i dowodem coraz szerszego włączania się polskiej nauki do prawidłowej realizacji zadań gospodarczych w naszym kraju. W okresie poprzedzającym ten fakt na wielu jeszcze terenach w górach odczuwało się skutki dużego zacofania gospodarczego z okresu "głodu ziemi" i przeludnienia agrarnego, część ziem górskich była ponownie zasiedlana, a znaczne połacie ziemi leżały odłogiem i należało je zagospodarować. W takiej sytuacji pogłębiała się dysproporcja między rolnictwem górskim i nizinnym. Brak prawidłowej gospodarki człowieka w górach wzmagał dysharmonię w środowisku przyrodniczym, a skutki tego odczuwały znaczne obszary kraju, że wymienić tu należy chociażby często po sobie następujące katastrofy ekologiczne w postaci powodzi. Stwarzało to konieczność jak najszybszego objęcia ziem górskich planowym działaniem zmierzającym do ich racjonalnego zagospodarowania, zgodnego z prawami przyrody i efektywnego z punktu widzenia całokształtu gospodarki narodowej. Realizacja tych przedsięwzięć uzależniona była od przygotowania odpowiednich założeń, będących wynikiem poznania wszystkich elementów specyficznego środowiska przyrodniczego i praw w nim rządzących, a także dotychczasowych układów gospodarczych i stosunków społecznych. Wprawdzie zainteresowanie górami badaczy z dyscyplin przyrodniczych miało już swoją wielowiekową tradycję, to jednak wiele odcinków w tym skomplikowanym górskim środowisku nie jest jeszcze dostatecznie poznane [4]. Uniemożliwiało to sformułowanie kompleksowych założeń optymalnej działalności człowieka w górach.

Zadania Komitetu i sposoby ich realizacji

Krótko zarysowany powyżej obraz stanu gospodarczego ziem górskich i poznania ich przez naukę miały zasadniczy wpływ na cele i zadania Komitetu Zagospodarowania Ziem Górskich określone w chwili jego utworzenia. Z treści uchwały Prezydium PAN wynika, że celem działalności Komitetu jest naukowa analiza i synteza warunków i potrzeb koniecznych do prowadzenia racjonalnie zaplanowanego urządzenia gospodarczego ziem górskich, takiego urządzenia, by zasoby przyrodnicze nie były niszczone, a przeciwnie by je wzbogacać dla dobra nie tylko tych ziem, lecz także dla dobra całego kraju. W tym jednym zdaniu mieści się bardzo szeroka treść ujmująca w zasadzie wszystkie kierunki działalności Komitetu i cele jakim winien on służyć. Ich bliższe skonkretyzowanie nastąpiło na pierwszym inauguracyjnym zebraniu Komitetu w 1957 r., kiedy to podkreślono, że Komitet ma spełniać w imieniu Polskiej Akademii Nauk funkcje badawcze i koordynacyjne w zakresie problematyki dotyczącej obszarów górskich w Polsce, a wszelkie planowanie gospodarcze w regionie górskim musi być oparte na wszechstronnych badaniach naukowych dotyczących środowiska przyrodniczego oraz działalności człowieka [5].

Działalność Komitetu w zakresie koordynowania badań naukowych i inicjowania nowej tematyki prowadzona była od samego początku w układach instytucjonalnych i poprzez członków Komitetu. Tylko część tematyki, wypełniającej lukę w problematyce, włączona była do własnego programu badawczego. Z inicjatywy Komitetu utworzony został w 1964 r. Zakład Gospodarki Górskiej PAN, ściśle współdziałający z Komitetem, jako jednostka bazowa pozwalająca na właściwą realizację jego zadań. Zakład, którego siedzibą był Kraków miał dwie Pracownie, we Wrocławiu i w Kielcach, a więc działalność swą prowadził we wszystkich grupach górskich w Polsce.

Zakład jako samodzielna jednostka istniał niestety tylko pięć lat. W okresie tym rozwinięta została dokumentacja naukowa oraz podjęto wiele istotnych problemów badawczych, które miały z reguły charakter kompleksowy. Dzięki prowadzonym badaniom pracownicy Zakładu podnosili swoje kwalifikacje naukowe, zdobywając stopnie naukowe. Po połączeniu w 1969 r. z Zakładem Ochrony Przyrody PAN, następowało stopniowe przekształcanie profilu badawczego i odchodzenie od tematyki górskiej. Należy w tej sytuacji stwierdzić, że decyzja o likwidacji Zakładu Gospodarki Górskiej PAN była niesłuszna. Brak samodzielnej placówki naukowej, wielodyscyplinowej do prowadzenia badań podstawowych z zakresu problematyki górskiej daje się często odczuć w naszych warunkach i to z punktu widzenia potrzeb gospodarczych, jak też ochrony specyficznych warunków środowiska górskiego [1].

Na początku lat siedemdziesiątych został wprowadzony nowy system organizacji i koordynacji badań naukowych. W tym nowym układzie hierarchicznym badań zabrakło odrębnego problemu grupującego tematykę ziem górskich. Badania z tego zakresu

w najlepszym razie zostały rozczłonkowane na wiele problemów, a większość z nich znalazła się w grupie badań własnych placówek, gdzie z reguły prowadzone były dzięki osobistemu zaangażowaniu poszczególnych badaczy - w większości członków Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN. Nowa organizacja badań w kraju i likwidacja Zakładu Gospodarki Górskiej PAN znacznie utrudniły prace koordynacyjne Komitetu. Należało więc ponownie stopniowo odbudowywać ten kierunek działania, co nastąpiło przez:

- istnienie w latach 1976-1980 dwóch problemów resortowych Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dziedziny rolnictwa i leśnictwa,
- podjęcie w latach 1981-1985 odrębnego problemu międzyresortowego MR.II.18 pt. "Optymalizacja rolniczego i leśnego zagospodarowania ziem górskich w Polsce",
- objęcie w 1978 r. przez Komitet patronatu nad działalnością Polskiej Grupy Ekspertów w międzynarodowym programie MAB-6 "Wpływ działalności człowieka na ekosystemy górskie",
- przeprowadzenie badań ankietowych w licznych placówkach naukowych w kraju odnośnie do realizacji tematyki badawczej w górach.

Należy mieć nadzieję, że nie tylko te wymienione formy koordynacji badań będą pomocne Komitetowi do realizacji jego podstawowych zadań. Liczymy na konkretną pomoc ze strony Władz Polskiej Akademii Nauk i Wydziału V PAN w organizacji prac koordynacyjnych.

Własna działalność badawcza Komitetu

Własna działalność badawcza Komitetu, reprezentowana jego rocznym i wieloletnim planem badań naukowych, podlegała przeobrażeniom w okresie blisko 25-letniego istnienia. W wyniku szerokiej i wielotematycznej działalności z zakresu badań podstawowych i inwentaryzacyjnych z końcem lat sześćdziesiątych stały się możliwe wstępne ujęcia syntetyczne podstawowych zagadnień. Szczególną uwagę zwrócono na poznanie i ocenę środowiska przyrodniczego oraz na te jego elementy, które mają ściśle związki z zagadnieniami rolnymi i leśnymi, czy też wpływają na inne funkcje gospodarcze oraz rozwój turystyki.

W problematyce rolniczej w pierwszym rzędzie uwzględniono zagadnienie użytkowania ziemi, ze szczególnym nasileniem prac w kierunku racjonalnego przebiegu granicy rolno-leśnej. Dużo uwagi poświęcono rozmieszczeniu i rejonizacji produkcji rolnej, badano kierunki produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz możliwości rozwoju sadownictwa i warzywnictwa [2]. Znacznie mniejszy udział w pracach Komitetu miała problematyka leśna. W pierwszym etapie prac Komitetu problematyka leśna związana była z rejonem Bieszczadów i tych przemian, jakie tam wystąpiły wskutek presu-

nięć demograficznych. Przez cały okres działalności Komitetu znaczną uwagę poświęcono szeroko pojętym zagadnieniom wodnym w górach, poczynając od poznania zasobów wodnych tych terenów i ich rozdysponowania, przez badanie skutków okresowych wezbrań wód i koncepcje w zakresie zabudowy zbiornikami rzeki Dunajec, aż do problemów właściwego zagospodarowania zbiorników wodnych i ich otoczenia. Innym kompleksowo ujmowanym problemem z działalności Komitetu jest szeroko pojęta turystyka. Rozpatrywana była zarówno od strony warunków dla jej rozwoju, poszczególnych jej form, jak też problemów organizacyjnych. Ściśle z tym kierunkiem związane były zagadnienia uzdrowiskowe i komunikacyjne, w tym koncepcja Drogi Sudecko-Karpackiej.

W latach siedemdziesiątych z chwilą wprowadzenia nowych form organizacji badań w Polsce, badania Komitetu zostały finansowo znacznie ograniczone. Pozwoliło to jedynie na podejmowanie wąskiego zakresu tematycznego, głównie w charakterze badań pilotażowych [5].

Badania naukowe z wielu względów nie mogą być oderwane od życia praktycznego, a szczególnie w tej tematyce, jaką reprezentuje Komitet. Dostarczając podstaw naukowych dla prawidłowego zagospodarowania ziem górskich nie można ich przygotowywać w oderwaniu od tych zjawisk, które zadecydowały o aktualnym stanie zagospodarowania, a także bieżąco zachodzących w życiu gospodarczym. Stwarza to konieczność ścisłych kontaktów Komitetu i jego członków z organizatorami życia gospodarczego w górach. Formy tych kontaktów mogą być różne a korzyści z nich płynące winny być obopólne.

Istotną sprawą w działalności Komitetu - naukowej i koordynacyjno-inspiratorskiej - winno być selektywne podejście do podejmowanej tematyki. Nie można bowiem wielokrotnie podejmować tej samej tematyki tylko w innych przekrojach czasowych. Jest to zadanie dla placówek naukowych i stacji doświadczalnych. Komitet powinien podejmować, obok ujęć syntetycznych, te problemy, które aktualnie narzuca życie - konkretna sytuacja gospodarczo-społeczna kraju i ziem górskich. Należy zwracać uwagę nie na to, co należy zrobić w racjonalnym zagospodarowaniu ziem górskich, ale jak to zrobić. Przykładem może być problem intensyfikacji rolnictwa górskiego. Nie możemy w tym zakresie stawiać granic, bo jest to konieczność wynikająca z zachowania bytu człowieka. Należy zwrócić szczególną uwagę, by intensyfikacja rolnictwa górskiego nie była szkodliwa dla specyficznego środowiska przyrodniczego.

Formy działalności Komitetu

Działalność Komitetu Zagospodarowania Ziem Górskich PAN można podzielić na formy organizacyjne oraz dotyczące praktycznego działania. W pierwszym przypadku

chodzi tu o wewnętrzną strukturę organizacyjną - podział na sekcje, komisje i zespoły. W początkowym okresie prace Komitetu prowadzone były w dwóch sekcjach terytorialnych: karpackiej i sudeckiej, a w 1967 r. powołana została sekcja świętokrzyska [6]. Istnienie sekcji wiążących się z układem terytorialnym jest elementem różniącym ten Komitet od innych komitetów naukowych. Jest to jednak w pełni uzasadnione specyfiką poszczególnych grup górskich w Polsce zarówno w zakresie warunków, jak i sposobu zagospodarowania. W dotychczasowym okresie istnienia Komitetu powoływane były na dłuższy czy krótszy czas zespoły dla odpowiednich odcinków działalności (koordynacji badań naukowych, współpracy z zagranicą, współpracy z gospodarką narodową) lub też zespoły problemowe (zagospodarowania zbiorników wodnych i ich otoczenia, zagospodarowania ziem górskich w związku z koncepcją Drogi Sudecko-Karpackiej). Kontakty z gospodarką narodową i przekazywanie założeń naukowych zagospodarowania ziem górskich realizowane są w Komitecie w różnej formie. Obok tradycyjnej formy publikowania wyników badań w wydawnictwie własnym "Problemy Zagospodarowania Ziem Górskich" czy w "Zeszytach Problemowych Postępów Nauk Rolniczych", podejmowane jest wykonywanie ekspertyz dla potrzeb gospodarki. Wymienić tu należy niektóre z wykonanych ekspertyz.

Temat

Odbiorca

Uwagi do projektu Resortowego Programu Prac Naukowo-Badawczych w rolnictwie na lata 1971-1975.

Ministerstwo Rolnictwa

Stanowisko Komitetu Zagospodarowania Ziem Górskich w sprawie stanu i kierunków rozwoju produkcji rolniczej na terenie woj. krakowskiego i rzeszowskiego.

Rada Naukowo-Techniczna przy Ministrze Rolnictwa

Opinia dotycząca studium techniczno-ekonomicznego Drogi Karpackiej.

Centralny Zarząd Dróg Publicznych i Komisja Planowania przy Radzie Ministrów

Ocena kierunków rozwoju produkcji zwierzęcej w gospodarstwach wielkoobszarowych i indywidualnych w rejonie górskim woj. rzeszowskiego.

Wojewódzka Pracownia Planów Regionalnych w Rzeszowie

Określenie przesłanek oraz ocena programu scalania na lata 1971-1975 w regionie krakowskim.

Wojewódzka Pracownia Planów Regionalnych w Krakowie

Opis przyczyn i analiza skutków powodzi w lipcu 1970 r. na obszarze karpackich dopływów Wisły.

Okręgowy Zarząd Wodny w Krakowie

Opracowanie i analiza materiałów dotyczących ruchu turystycznego w regionie świętokrzyskim za rok 1970.

PWRN Kielce

Problemy gospodarcze i naukowo-badawcze dotyczące rolnictwa w Polsce południowej.

Komisja Rolnictwa i Przemysłu Spożywczego Sejmu PRL

Istotne problemy racjonalnego rozwoju produkcji w regionie górskim.

Komisja Rolnictwa i Przemysłu Spożywczego Sejmu PRL

Uwagi do projektu Uchwały Rady Ministrów w sprawie rolniczego zagospodarowania Sudetów.

Sekretarz PAN oraz Min.NSzWiT

Ocena pierwszych doświadczeń z zakładania sadów kompleksowych.

Spółdzielnia Ogrodnicza

Wstępna analiza dotychczasowego wykorzystania hal i polan tatrzańskich.

Tatrzański Park Narodowy

Zasady organizacji wielkostatdnych pastwisk w terenach górskich.

Wydział Rolnictwa WRN Kraków

Naukowe podstawy zagospodarowania obrzeża zbiornika Chęciny - Brzegi.

WRN Kielce

W okresie swojej 25-letniej działalności Komitet wypracował jednak własne - rzadko spotykane w innych komitetach - formy efektywnego współdziałania z praktyką gospodarczą. Coroczne konferencje naukowe i terenowe zebrania plenarne, w których uczestniczą nie tylko naukowcy, ale i przedstawiciele życia gospodarczego, dały możliwość bezpośredniego przekazywania wyników badań do praktycznego zastosowania oraz podejmowania przez naukę zagadnień ważnych i aktualnie potrzebnych.

Nie można w tym omówieniu pominąć roli, jaką spełniają poszczególni członkowie Komitetu na różnych odcinkach w swej pracy naukowej, dydaktycznej i działalności praktycznej. Jest to z reguły działalność nie objęta oficjalną dokumentacją, ale z okazji 25-lecia istnienia Komitetu należałoby pomyśleć o odpowiednim jej ujęciu.

Zakończenie

Zakres opracowania nie przewiduje dokonywania oceny dorobku Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN. Wspomnieć tylko należy o grupach zagadnień, z którymi wiązała się dotychczasowa działalność Komitetu. Są to:

1. Studium nad organizacją gospodarki wodnej na górnym Dunajcu.
2. Zasady budowy ośrodków zarybieniowych.
3. Zasady zagospodarowania zaporowych zbiorników wodnych i ich otoczenia na przykładzie Zbiornika Rożnowskiego.

4. Kierunki zagospodarowania Bieszczadów i Beskidu Niskiego.
5. Koncepcja górskiej turystycznej Drogi Sudecko-Karpackiej i zagospodarowania jej otoczenia.
6. Badania nad rozmieszczeniem i rejonizacją produkcji rolniczej w górach z uwypukleniem racjonalnego użytkowania ziemi [3].
7. Przyrodnicze podstawy racjonalnego zagospodarowania rejonu Sudetów.
8. Organizacja gospodarstw, przedsiębiorstw rolnych i produkcji w specyficznych warunkach górskich.
9. Ocena stanu produkcyjnego i kierunki zagospodarowania górskich użytków zielonych.
10. Opracowanie zasad wyznaczania granicy rolno-leśnej w nawiązaniu do poprawy bilansu wodnego, intensyfikacji produkcji rolniczej i ochrony przyrodniczo cennych obszarów.
11. Opracowanie bibliografii ziem górskich, której I część została już opublikowana w wydawnictwach Komitetu.

W okresie 20-letniej działalności Komitetu realizowana kompleksowo problematyka przyczyniła się do rozwoju metod badawczych i form organizacyjnych w pracach zespołowych, a także zwielokrotnienia osiągnięć w szczegółowych dyscyplinach naukowych, głównie przyrodniczych i ekonomiczno-społecznych. Potwierdza to słuszność przyjętego przed laty programu działania, który powinien być nadal realizowany.

Na zakończenie podkreślić należy, że dorobek Komitetu jest znaczny zarówno w zakresie naukowym, jak też w praktycznym zagospodarowaniu obszarów górskich. Nie w pełni jednak został on wykorzystany. Wiele z wysuwanych przez Komitet koncepcji nadal czeka na wykorzystanie w praktyce, niektóre wymagają ponownego przeanalizowania w wyniku przekształceń społeczno-gospodarczych. Do ustalenia priorytetów w tym zakresie przyczynić się mogą coroczne konferencje.

Literatura

1. Czemerda A., Zabierowski K.: Nowe formy prawnej ochrony krajobrazu wyrazem racjonalnego gospodarowania w Karpatach. Probl. Zagosp. Ziem Górsk., z. 19. 1978, 5-22.
2. Kubica J., Rokita S., Zabierowski K.: Rozmieszczenie i kierunki specjalizacji produkcji zwierzęcej w dorzeczu Dunajca, Komitet Zagosp. Ziem Górsk., PAN w Krakowie, z. 1, 1963, 39-72.
3. Kubica J., Zabierowski K.: Stan rolniczego zagospodarowania powiatów: Gorlice, Jasło i Krosno na tle warunków przyrodniczych i ekonomicznych. Probl. Zagosp. Ziem Górsk., z. 1(14), 1967, 11-57.
4. Zabierowski K.: Specyfika ziem górskich w Polsce. Zesz. Probl. Post. Nauk Rol., z. 162, 1975, 27-48.
5. Zabierowski K.: Działalność Komitetu Zagospodarowania Ziem Górskich PAN w latach 1957-1977. Nauka Polska nr 11-12, 1978, 103-108.

6. Zabierowski K., Koziej M.: Góry Świętokrzyskie w badaniach naukowych. Chrońmy Przyr. Ojcz., nr 4, 1975, 11-17.

К. Заберовски

НАПРАВЛЕНИЯ И ФОРМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМИТЕТА ПО ОСВОЕНИЮ ГОРНЫХ ПЛОЩАДЕЙ ПАН

Р е з ю м е

Состояние освоения горных площадей и их изучение наукой определяют цели и задачи Комитета по освоению горных площадей ПАН со времени его организации. Комитет от имени Польской Академии Наук выполняет исследовательские и координационные функции в области проблематики касающейся горных площадей в Польше.

Исследовательская деятельность Комитета изменялась в течение его почти 25-летнего существования. В начале широкая и многотематическая деятельность в области основных и инвентаризационных исследований преобразовалась позже в синтетические разработки проблем наиболее важных для горных площадей. Сверх того, исследования хозяйства в горах основываются на экспертизах. Ежегодные научные конференции и дискуссии во время объездов площади позволяют непосредственно передавать результаты исследований для практического использования, а также разрешать важные и срочные проблемы.

Достижения Комитета являются значительными и важными как в научном аспекте так и в практическом освоении горных площадей. Следует, однако, подчеркнуть неполное использование этих достижений.

K. Zabierowski

TRENDS AND FORMS OF ACTIVITY OF THE COMMITTEE ON MANAGEMENT OF MOUNTAIN REGIONS OF POLISH ACADEMY OF SCIENCES

S u m m a r y

The state of the management of mountain regions and their recognition by science determines aims and tasks of the Committee on Management of Mountain Regions since its organization. The Committee on behalf of the Polish Academy of Sciences should fulfil research and coordinating functions in the scope of problematics of the mountain areas in Poland.

The research activity of the Committee underwent changes during its almost 25-year existence. Initially wide and many-thematic activity on basic investigations and inventory changed later on into synthetic works on the problems most important in mountains. Moreover, recognition of the management need was based on expertises. Every year scientific conferences and plenary outdoor meetings allowed giving over directly the investigation results for the practical application as well as solving by science important and urgent problems.

Achievements of the committee are considerable and of great importance in the scientific aspect and in practical management of mountain areas. However, an unfull utilization of these achievements should be stressed.